

Ю.В. Гаврилюк, Д.С. Шарай

ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"
пл. Гоголя 1, м. Старобільськ, Луганська область, 92703 Україна
e-mail: juliagavriluk2017@gmail.com

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/61>

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА СТАН ПОПУЛЯЦІЙ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Видовий склад, лікарські рослини, Луганська область, популяція, фітоценоз

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА СТАН ПОПУЛЯЦІЙ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЇ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ. Ю.В. Гаврилюк, Д.С. Шарай. – Наведено результати дослідження фітоценозів Луганської області з метою встановлення видового складу лікарських рослин та стану популяцій. Ідентифіковано 304 види. Малочисельними популяціями характеризувалися на луках *Dracocephalum triflorum* L., *Stachys palustris* L., *Tussilago farfara* L., *Rhaponticum serratuloides* (Georgi) Bobrov, *Bidens tripartita* L.; на лісових галявинах – *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Veronica officinalis* L., *Symphytum officinale* L., *Vincetoxicum albobianum* (Kusn.) Pobed., *Hypericum perforatum* L., *Polygonatum officinale* All., *Hierochloa odorata* Wahid; по берегах водойм – *Acorus calamus* L., *Stratiotes aloides* L., *Gratiola officinalis* L., *Iris pseudacorus* L.

Викликає занепокоєння малочисельність таких видів лікарських рослин, як *Veronica officinalis*, *Iris pseudacorus*, *Symphytum officinale*, *Tussilago farfara*, які потребують збереження та відтворення.

ВИДОВОЙ СОСТАВ И СОСТОЯНИЕ ПОПУЛЯЦИЙ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ НА ТЕРРИТОРИИ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ. Ю.В. Гаврилюк, Д.С. Шарай. – Приведены результаты исследований фитоценозов Луганской области с целью установления видового состава и состояния популяций. Идентифицировано 304 вида лекарственных растений. Малочисленными популяциями характеризовались на лугах *Dracocephalum triflorum* L., *Stachys palustris* L., *Tussilago farfara* L., *Rhaponticum serratuloides* (Georgi) Bobrov, *Bidens tripartita* L.; на лесных полянах – *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Veronica officinalis* L., *Symphytum officinale* L., *Vincetoxicum albobianum* (Kusn.) Pobed., *Hypericum perforatum* L., *Polygonatum officinale* All., *Hierochloa odorata* Wahid; по берегам водоемов – *Acorus calamus* L., *Stratiotes aloides* L., *Gratiola officinalis* L., *Iris pseudacorus* L.

Вызывает беспокойство невысокая численность таких видов лекарственных растений, как *Veronica officinalis*, *Iris pseudacorus*, *Symphytum officinale*, *Tussilago farfara*, требующих охраны и контроля воспроизводства.

SPECIAL COMPOSITION AND STATE OF POPULATIONS OF MEDICAL HERBS IN LUHANSK OBLAST. Yu.V. Gavryliuk, D.S. Sharai. – The phytocenosis research of Luhansk oblast in order to determine the species composition of medicinal plants and their habitat conditions has been conducted. 304 species have been identified. The following species grow in small-scale populations on meadows: *Dracocephalum triflorum* L., *Stachys palustris* L., *Tussilago farfara* L., *Rhaponticum serratuloides* (Georgi) Bobrov, *Bidens tripartita* L.; on the forest lawns – *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Veronica officinalis* L., *Symphytum officinale* L., *Vincetoxicum albobianum* (Kusn.) Pobed., *Hypericum perforatum* L., *Polygonatum officinale* All., *Hierochloa odorata* Wahid; on banks of reservoirs – *Acorus calamus* L., *Stratiotes aloides* L., *Gratiola officinalis* L., *Iris pseudacorus* L.

The low number of some medical plants such as *Veronica officinalis* L., *Iris pseudacorus* L., *Symphytum officinale*, *Tussilago farfara* gives concern and needs preservation and control of reproduction.

Вступ

Протягом багатьох століть людина для лікування або харчування збирала рослини у природних умовах, поступово накопичуючи невичерпний досвід народної медицини та кулінарії. В останні десятиліття активно використовують різноманітні рослинні збори, суміші, екстракти, настої в офіційній медицині, профілактичній та декоративній косметичі, індустрії з виробництва напоїв та інших продуктів харчування. Це пов'язано насамперед з

усвідомлення ефекту "м'якого" впливу рослинних продуктів порівняно з агресивним, часто руйнівним впливом синтетичних препаратів (Єжов та ін., 2014).

Лікарські рослини (*Plantae medicinales*) – рослини, органи або частини яких є сировиною для отримання засобів, що використовуються в народній, медичній або ветеринарній практиці з лікувальною, профілактичною метою і є важливою складовою науково-дослідних розробок у фармацевтичній, харчовій та косметичній галузях. Близько 70 тис. видів рослин використовують у традиційній і сучасній медицині всього світу. З них 15 тис. видів лікарських рослин – рідкісні, під загрозою зникнення за даними Міжнародного союзу охорони природи. У Європі використовується близько 1500 видів лікарських рослин, у т.ч 1200–1300 видів із природного середовища (*in situ*). Із 6086 видів судинних рослин України 2219 видів містять біологічно активні речовини, сировинний матеріал яких використовується або може бути використаний для медичних цілей. Так, 210 видів флори України використовує офіційна медицина, майже удвічі більше як сировинну базу для гомеопатичних препаратів; у значних обсягах (понад 10 т) щорічно заготовляють сировину 20–30 видів дикорослих лікарських рослин, у культурі – 44 види. Порівняно з іншими європейськими країнами, Україна посідає за цими показниками лідируючі місця. Народна (традиційна) медицина України використовує сировину більше ніж тисячі видів судинних рослин. Такі масштаби використання фіторесурсів визначили актуальність проблем збереження і раціонального застосування лікарських рослин (Коніщук та ін., 2016).

Лікарські, ефіроолійні та пряно-ароматичні рослини за походженням поділяють на дикорослі та культивовані. Основною перевагою перших вважають екологічні умови, других – економічну складову та прогнозований вміст діючих біологічних речовин. З урахуванням обмежених чинників впливу на відновлення сировинної бази і контролю за якістю та ефективністю дії продукції перевагу потрібно надати культивованим рослинам, в ідеалі – сортам із визначеним і більш-менш постійним вмістом діючих речовин. Та хоча цей тезис спрямовує нас до сфери прямих інтересів агропромислового комплексу, ні раніше, ні нині на виробництво продукції цієї категорії він практично не впливає (Єжов та ін., 2014).

На сьогодні лікарські рослини широко застосовуються населенням, тому що вони більш дешеві порівняно з хімічними препаратами, й при правильному застосуванні менш токсичні для людського організму, можуть застосовуватися довший період часу (Исаева, Гаврилюк, 2014).

Методика досліджень

Маршрутним методом проведено дослідження фітоценозів Луганської області з метою встановлення видового складу лікарських рослин та визначення притаманних їм умов існування (Григора, Якубенко, Мельничук, 2006).

Результати досліджень

Було ідентифіковано 304 види лікарських рослин, які зростали на луках, в лісах, на крейдяних схилах в чагарниках, поблизу водойм, в степах.

На території області було виявлено дерева, які віднесено до лікарських рослин: *Pinus silvestris* L., *Quercus robur* L., *Alnus glutinosa* (L.) Gaerth, *Betula pendula* Roth, *Populus nigra* L., *Tilia cordata* Mill., *Robinia pseudoacacia* L., *Aesculus hippocastanum* L. Вони зростали переважно в байрачних та змішаних лісах, рідше поблизу автомагістралей та на берегах водойм.

В степовій частині області серед заростей чагарників, на крейдяних схилах та лісових галявинах виявлено такі лікарські чагарники: *Crataegus ucrainica* Pojark., *Padus avium* Mill., *Frangula alnus* Mill., *Rhamnus cathartica* L., *Viburnum opulus* L., *Sambucus nigra* L.

Найбільше різноманіття лікарських рослин в Луганській області спостерігається серед трав. До найчисельніших популяцій належали види: *Cichorium intybus* L., *Tanacetum vulgare* L., *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Salvia aethiopis* L., *Plantago major* L., *Inula helenium* L., *Taraxacum officinale* Wigg., *Matricaria recutita* L., *Arctium lappa* L., *Achillea panonica* Schelle.

На крейдяних схилах зростали малочисельні популяції *Thymus marschallianus* Willd., *S. cernua* Besser, *Ajuga laksmannii* (L.) Benth., *Verbascum lychnitis* L., *Helichrysum arenarium* (L.) Moenh, *Veronica officinalis* L.

В малочисельних популяціях на луках зростали *Dracocephalum triflorum* L., *Stachys palustris* L., *Tussilago farfara* L., *Rhaponticum serratuloides* (Georgi) Bobrov, *Bidens tripartita* L.; на лісових галявинах – *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Veronica officinalis*, *Symphytum officinale* L., *Vincetoxicum albobianum* (Kusn.) Pobed., *Hypericum perforatum* L., *Polygonatum officinale* All., *Hierochloa odorata* Wahid; по берегах водойм – *Acorus calamus* L., *Stratiotes aloides* L., *Gratiola officinalis* L., *Iris pseudacorus* L.

Також нами в фітоценозах Луганської області було виявлено 98 адвентивних лікарських видів. Однорічні види родини Brassicaceae, такі як *Thlapsi perfoliatum* L., *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik., *Chorispora tenella* (Pall.) DC., *Sisymbrium officinale* (L.) Scop., *Brassica juncea* (L.) Czern. зростали не тільки в природних фітоценозах, а й на узбіччях доріг, в захисних лісових смугах, на полях – як бур'яни, в паркових зонах та на присадибних ділянках. Тоді як багаторічник *Cardaria draba* (L.) Desv., в більшості антропогенно порушених фітоценозів був типовим бур'яном, а в природних рослинних угрупованнях зроставав переважно по краях лісових та степових фітоценозів.

Значна кількість адвентивних лікарських рослин, які є вже типовими для нашого регіону і широко застосовуються як в народній, так і традиційній медицині, є частиною занесеної флори з інших країн та континентів.

Лікарська флора родини Asteraceae була представлена такими видами: *Matricaria perforata* Merat., *Centaurea cyanus* L., *Artemisia absinthium* L., *Chamomilla suaveolens* (Pursh.) Rydb., *Ch. recutita* (L.) Rauschert, *Galinsoga parviflora* Cav., *Tragopogon major* Jacq, *Cichorium intybus* L., виявлено з різним ступенем поширення в степах, садах, по берегах водойм, в чагарниках, на луках. Але слід зазначити, що більшість з цих видів виявлено в агрофітоценозах, як небажаний компонент культурних рослинних угруповань.

Невеликими популяціями відзначилися такі адвентивні лікарські рослини: *Hyoscyamus niger* L., *Datura stramonium* L., *Solanum nigrum* L., *Oenothera biennis* L., *Medicago lupulina* L., *Malva sylvestris* L., *Lamium album* L., *Saponaria officinalis* L., *Myosotis arvensis* (L.) Hill, *Ferulago galbanifera* (Mill.) Koch, *Aegopodium podagraria* L., *Poterium sanguisorba* L., *Impatiens parviflora* DC, *Polygonum hydropiper* L., *Viola tricolor* L.

Висновки

Таким чином, фітоценози Луганської області є багатим джерелом цінних лікарських рослин – 304 видів, які зростають в лісах, степах, на крейдяних схилах, на узбережжях водойм, в чагарниках, на полях, але стан популяцій є різним, і викликає занепокоєння мала чисельність таких видів, як *Veronica officinalis*, *Iris pseudocorus*, *Symphytum officinale*, *Tussilago farfara*, які потребують збереження та відтворення.

Ежов В. М., Рудник-Іващенко О. І., Шобот Д. М., Ярута О. Я. Науково-організаційні та економічні аспекти вирощування лікарських та ефіроолійних культур в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 2. С. 16–21.

Конішук В. В., Бобрик І. В., Булгаков В. П., Скакальська О. І. Особливості збереження лікарських рослин України. *Агроекологічний журнал*. 2016. № 2. С. 79–84.

Исаева Р. Я., Гаврилюк Ю. В. Лекарственные растения Донбасса. Луганск, 2014. 106 с.

Григора І. М., Якубенко Б. Є., Мельничук М. Д. Геоботаніка. Київ : Арістей, 2006. 448 с.

Рекомендує до друку

Н.О. Гавриленко